

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فقہ

سطح ۲

درس ۱۳

استاد: حجت‌الاسلام والمسلمین امینی

آموزشیار: آقای سلگی

خداوند متعال بعد از خلق انسان، مانند هر کارخانه ای که برای کالائی که تولید می کند یک دفترچه راهنما و یک نمایندگی قرار می دهد برای انسان هم یک دفترچه راهنما قرار داده که همان قرآن کریم می باشد و یک نمایندگی قرار داده که اهل البیت (علیهم السلام) می باشد و خداوند در این دفترچه راهنما راه سعادت و هدایت و بندگی را به انسان آموخته است و بر او لازم و واجب نموده است که در مهم ترین عبادت خود یعنی نماز مقداری از آن را قرائت نماید تا هیچ موقع از راه سعادت دور نشود .

در درس گذشته به بررسی یکی از اجزاء نماز یعنی قیام پرداختیم در این درس به بررسی یکی دیگر از اجزاء نماز یعنی قرائت می پردازیم .

متن عربى

القراءة

تلتزم فى الركعتين الأولىين من الصلاة قراءة الحمد و فى الفريضة- لدى المشهور- قراءة سورة كاملة.
و المشهور ان البسمة جزء من كل سورة فتجب قراءتها معها إلا سورة التوبة.
و المستند فى ذلك:

١. اما وجوب الفاتحة فى الأولىين فامر لا خلاف فيه . و تدل عليه صحيحة محمد بن مسلم عن أبى جعفر عليه السلام: «سألته عن الذى لا يقرأ بفاتحة الكتاب فى صلاته، قال: لا صلاة له إلا أن يقرأ بها فى جهر أو إخفات»^١ و غيرها.

٢. و اما وجوبها فى النافلة أيضا فلإطلاق الصحيحة المتقدمة.

٣. و اما قراءة سورة كاملة بعد الحمد فقد وقع محلا للاختلاف تبعا لاختلاف الروايات فى رواية منصور بن حازم: «قال أبو عبد الله عليه السلام: لا تقرأ فى المكتوبة بأقل من سورة و لا بأكثر»^٢.

و فى صحيحة على بن رثاب عن ابى عبد الله (عليه السلام) «ان فاتحة الكتاب تجوز وحدها فى الفريضة»^٣.
و يمكن الجمع بحمل الاولى على الاستحباب . و لا معنى - بعد امكانه - لحمل الثانية على التقية فان اعمال المرجحات فرع استقرار التعارض و هو غير متحقق بعد امكان الجمع بما ذكر .

و الاحتياط لا ينبغى تركه تحفظا من مخالفت المشهور .

٤. و اما جزئية البسمة، فينبغى أن تكون من المسلّمات بالنسبة إلى الفاتحة. و تدل عليه صحيحة محمد بن مسلم: «سألت أبا عبد الله عليه السلام عن السبع المثاني و القرآن العظيم، أ هى الفاتحة؟ قال: نعم. قلت: بسم الله الرحمن الرحيم من السبع؟ قال: نعم، هى أفضلهن»^٤.

و اما جزئيتها من بقية السور- عدا التوبة- فقد ادعى عليها الاجماع بل ربما عد ذلك من المسلّمات،

و قد يستدل له بصحيفة معاوية بن عمّار: «قلت لأبى عبد الله عليه السلام: إذا قمت للصلاة اقرأ بسم الله الرحمن الرحيم فى فاتحة الكتاب؟ قال: نعم. قلت: فإذا قرأت فاتحة الكتاب اقرأ بسم الله الرحمن الرحيم مع السورة؟ قال: نعم»^٥، بتقريب ان السؤال عن الاستحباب بعد عدم المعنى له لوضوحه فلا بدّ و ان يكون عن الوجوب، و هو ملازم للجزئية لعدم احتمال إرادة الوجوب النفسى.

١- وسائل الشيعة؛ باب ١ من ابواب القراءة فى الصلاة، حديث ١.

٢ وسائل الشيعة؛ باب ٤ من ابواب القراءة فى الصلاة، حديث ٢

٣ وسائل الشيعة؛ باب ٢ من ابواب القراءة فى الصلاة، حديث ١.

٤- وسائل الشيعة؛ باب ١١ من ابواب القراءة فى الصلاة، حديث ٥.

٥- وسائل الشيعة؛ باب ١١ من ابواب القراءة فى الصلاة، حديث ٥.

ثم ان الثمرة للحكم بجزئية البسملة للسورة - بعد وضوح لزوم قرائتها حتى لو لم تكن جزءا - تظهر في مثل عددا آية من صلاة الآيات او لزوم تعيين السورة عند قرائتها.

قرائت

در مباحث گذشته، تفصیل سه جزء از اجزاء، نماز یعنی نیت، تکبیرة الاحرام و قیام، بیان گردید. در این درس به بررسی جزء «قرائت» خواهیم پرداخت .

این جزء را در ضمن چهار مسئله بررسی می کنیم که عبارتند از :

۱. در دو رکعت اول همه نمازهای واجب باید سوره حمد خوانده شود .
۲. در دو رکعت اول نمازهای مستحبی باید سوره حمد خوانده شود .
- ۳- مشهور فقها می گویند: در نماز واجب، بعد از حمد، باید یک سوره کامل خوانده شود هر چند به نظر ما خواندن یک سوره کامل واجب از باب احتیاط لازم است.
- ۴- علاوه بر اینکه خواندن «بسم الله الرحمن الرحيم» قبل از هر سوره در نماز واجب است، «بسم الله الرحمن الرحيم» جزء تمام سوره های قرآن غیر از سوره توبه می باشد .

مستند مسأله اول

برای وجوب قرائت سوره حمد در دو رکعت اول نماز دو دلیل وجود دارد:

۱. این مسئله اجماعی است^۱ و در این باره اختلافی بین فقها وجود ندارد.
۲. صحیح محمد بن مسلم دلالت بر وجوب قرائت سوره حمد در دو رکعت اول نماز می کند؛ زیرا حضرت در این صحیح فرمودند: «هیچ نمازی بدون خواندن سوره حمد، صحیح نمی باشد» .

مستند مسأله دوم

دلیل وجوب قرائت سوره حمد در دو رکعت اول نمازهای مستحبی، اطلاق صحیحه قبل می باشد؛ زیرا حضرت فرمودند: «هیچ نمازی بدون خواندن سوره حمد صحیح نمی باشد» و این تعبیر شامل نماز مستحبی نیز می شود .

مستند مسأله سوم

وجوب خواندن یک سوره کامل بعد از سوره حمد در بین فقها اختلافی است و منشأ این اختلاف هم، اختلاف بین روایات است؛ زیرا در روایتی حضرت می فرمایند: «در نماز واجب نباید کمتر و یا بیشتر از یک سوره خوانده شود.» اگر چه این روایت دلالت بر وجوب یک سوره کامل می کند ولی در بعض دیگر از روایات مثل

^۱ - اجماع: اتفاق نظر فقیهان بر حکم شرعی.

«اجماع» از منابع چهارگانه استنباط احکام شرعی به شمار می رود و در باب حجج و امارات اصول فقه، از جهات گوناگون مورد بحث قرار گرفته است که به چند محور مهم آن اشاره می شود.

حجیت: اجماع هر چند در ردیف دلایل چهارگانه شمرده شده است، لیکن دلیل مستقلی نیست؛ بلکه قول معصوم (علیه السلام) حجت است و اجماع در صورتی حجت است که کاشف قطعی از قول معصوم باشد. از این رو، طرح آن در فقه در کنار کتاب و سنت، جنبه صوری و ظاهری دارد. در مقابل، اهل سنت از اجماع به عنوان دلیلی مستقل یاد کرده و آن را حجت دانسته اند؛ هر چند مخالف قول معصوم (علیه السلام) باشد. چنین اجماعی نزد شیعه، مردود و باطل است.

صحيحه على بن رثاب حضرت می فرمایند : «می توان در نماز فقط سوره حمد را خواند.» که این روایت دلالت بر عدم وجوب سوره در نماز می کند.

جمع بین روایات: جمع این دو دسته از روایات این گونه می شود است که روایات اول را حمل بر استحباب کنیم، یعنی خواندن سوره کامل در نماز مستحب می باشد و روایات دسته دوم را بر تقیه حمل کنیم. **نکته:** حمل کردن روایات دسته دوم بر تقیه - بر فرض که ممکن باشد - صحیح نیست؛ زیرا حمل بر تقیه در صورتی صحیح است که جمع بین روایات ممکن نباشد، در حالی که در اینجا ممکن است. البته برای اینکه با مشهور مخالفت نشود احتیاط این است که سوره در نماز ترک نشود^۱.

تطبيق

القرءة

تلززم فی الركعتین الأولیتین من الصلاة قراءة الحمد و فی الفریضة - لدى المشهور - قراءة سورة كاملة^۲. و المشهور ان البسمة جزء من كل سورة فتجب قراءتها معها إلاً سورة التوبة. و المستند فی ذلك:

۱. اما وجوب الفاتحة فی الأولیتین فامر لا خلاف فيه . و تدل علیه صحیحة محمد بن مسلم عن أبی جعفر علیه السلام: «سألته عن الذی لا یقرأ بفاتحة الكتاب فی صلاته، قال: لا صلاة له إلاً أن یقرأ بها فی جهر أو إخفات»^۳ و غیرها.

۲. و اما وجوبها فی النافلة أيضا فلإطلاق الصحیحة المتقدمة.

در دو رکعت اول نماز، خواندن حمد لازم است و در نماز واجب طبق نظر مشهور فقها، خواندن سوره کامل واجب می باشد. و «بسم الله الرحمن الرحيم» طبق نظر مشهور، جزء هر سوره ای می باشد بنا بر این خواندن آن با هر سوره ای غیر از سوره توبه واجب می باشد.

مستند این مسائل :

اما واجب بودن سوره حمد در دو رکعت اول نماز، امری است که در آن اختلافی وجود ندارد و صحیح محمد بن مسلم از امام باقر (علیه السلام) بر آن دلالت می کند در این صحیح محمد بن مسلم می گوید «از حضرت در مورد

^۱ - هرگاه فقیهی در مسئله ای احتیاط بکند و قبل از آن فتوا نداده باش؛ آن احتیاط وجوبی می باشد. در اینجا نیز ظاهراً مراد مصنف، احتیاط وجوبی است.

^۲ - سورة الفیل و الإیلاف سورة واحدة، و كذلك و الضحی و ألم نشرح، فلا تجزی واحدة منها، بل لا بد من الجمع مرتباً مع البسمة الواقعة فی البین. (تحریر الوسیله؛ ج ۱، ص ۱۶۴).

^۳ - و له ترك السورة فی بعض الأحوال، بل قد یجب مع ضیق الوقت و الخوف و نحوهما من أفراد الضرورة، و لو قدمها علی الفاتحة عمداً استأنف الصلاة، و لو قدمها سهواً و ذكر قبل الركوع فان لم یکن قرأ الفاتحة بعدها أعادها بعد أن یقرأ الفاتحة، و إن قرأها بعدها أعادها دون الفاتحة (تحریر الوسیله؛ ج ۱، ص ۱۶۴).

^۴ - این روایت فقط دلالت بر اصل وجوب خواندن سوره حمد در نماز می کند ولی دلالت بر وجوب آن در دو رکعت اول نمی کند.

کسی که در نمازش سوره حمد نمی‌خواند سوال کردم حضرت فرمودند: هیچ نمازی صحیح نمی‌باشد مگر اینکه در آن سوره حمد آهسته یا بلند خوانده شود» و همچنین غیر این روایت هم بر مطلب دلالت می‌کند. اما وجوب حمد در نماز مستحبی به خاطر اطلاق صحیحه گذشته می‌باشد.

۳. و اما قراءه سورة كاملة بعد الحمد فقد وقع محلا للاختلاف تبعا لاختلاف الروایات

ففي رواية منصور بن حازم: «قال أبو عبد الله عليه السلام: لا تقرأ في المكتوبة بأقل من سورة ولا بأكثر»^۱.

و في صحیحة علی بن رثاب عن ابی عبد الله (علیه السلام) «ان فاتحة الكتاب تجوز وحدها في الفريضة»

و يمكن الجمع بحمل الاولي على الاستحباب . و لا معنى - بعد امكانه - لحمل الثانية على التقية فان اعمال المرجحات فرع استقرار التعارض و هو غير متحقق بعد امكان الجمع بما ذكر .

و الاحتياط لا ينبغي تركه تحفظا من مخالفة المشهور .

اما قرائت سوره كامل بعد از حمد، به تبع اختلاف در روایات، محل اختلاف بین فقها واقع شده است. در روایت منصور بن حازم امام صادق (علیه السلام) فرموده‌اند: «در نماز واجب، کمتر و بیشتر از یک سوره خوانده نمی‌شود». در صحیحه علی بن رثاب نیز از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است که حضرت فرمودند: «جائز است در نماز فقط سوره حمد خواند.»

این گونه جمع بین روایات ممکن است که روایات دسته اول را بر استحباب حمل کرد. و حمل روایات دسته دوم نیز بر تقیه - بر فرض امکان - صحیح نمی‌باشد زیرا اعمال مرجحات، فرع مستقر بودن تعارض است، در حالی که تعارض مستقر بعد از امکان جمع به گونه‌ای که بیان شد محقق نمی‌شود.^۲ و سزاوار نیست که انسان احتیاط را به جهت مخالفت نکردن با مشهور ترک نماید.

Sco۱:۱۲:۱۰

مستند مسأله چهارم

جزئیت «بسم الله» برای سوره حمد جزء مسلمات دین می‌باشد علاوه بر اینکه صحیحه محمد بن مسلم نیز بر آن دلالت دارد؛ زیرا در این روایت از حضرت سؤال می‌شود که آیا «بسم الله الرحمن الرحيم» جزء سوره حمد است؟ حضرت در جواب می‌فرماید: «بله».

^۱ و يمكن أن يقال: هي لا تدل على وجوب قراءة السورة بل ان من أراد قراءتها فليقرأ واحدة بلا زيادة و لا نقصان. علی ان سندها اشتمل علی محمد بن عبد الحمید، و قد قال النجاشی: «محمد بن عبد الحمید بن سالم العطار أبو جعفر. روى عبد الحمید عن أبی الحسن موسى، و كان ثقة من أصحابنا الكوفيين. له كتاب النوادر...». و من المحتمل رجوع الضمير في «و كان» الى عبد الحمید لا إلى محمد، و يكفي الاجمال في عدم ثبوت وثاقته إلا أن يستظهر بقرائن رجوعه إليه. علی أن أحمد بن محمد بن يحيى مشترك لم يوثق سوى من هو شيخ للصدوق بناء على كفاية شيخوخة الإجازة.

^۲ و احتمال حمل الثانية على حالة الضرورة و الاستعجال بقريضة صحیحة الحلبي عن أبی عبد الله عليه السلام: «لا بأس بأن يقرأ الرجل في الفريضة بفاتحة الكتاب في الركعتين الأولىين إذا ما أعجلت به حاجة أو تخوف شيئاً» حمل للإطلاق علی الفرد النادر و هو مستهجن.

اما برای جزئیت «بسم الله» برای بقیه سوره‌ها غیر از سوره توبه، ادعای اجماع شده و به صحیححه معاویه بن عمار هم تمسک شده است؛ زیرا در این روایت از حضرت سؤال می‌شود که آیا هنگام نماز خواندن، «بسم الله الرحمن الرحیم» در سوره حمد واجب است حضرت می‌فرماید: «بله» بنابراین از این روایات، وجوب خواندن «بسم الله الرحمن الرحیم» فهمیده می‌شود و این وجوب، ملازم با جزئیت آن برای نماز است؛ زیرا این احتمال وجود ندارد که مراد حضرت، وجوب نفسی «بسم الله الرحمن الرحیم» در نماز باشد.

ثمره بحث: با توجه به اینکه خواندن «بسم الله الرحمن الرحیم» - چه جزء سوره باشد و چه جزء سوره نباشد - در نماز واجب است. ثمره این بحث چیست؟ این نزاع در دو مورد ثمره دارد:

۱. از آنجائی که نماز آیات^۱ را به دو شکل می‌توان خواند- یکی اینکه بعد از هر حمد و سوره به رکوع رویم و دیگری اینکه یک سوره را به پنج جزء تقسیم نموده و بعد از خواندن هر جزء به رکوع برویم - حال اگر کسی بخواهد نماز آیات را به شیوه دوم بخواند اگر «بسم الله الرحمن الرحیم» جزء سوره باشد می‌تواند «بسم الله الرحمن الرحیم» را یکی از اجزاء پنج گانه قرار داد و بعد از خواندن آن به رکوع رود، ولی اگر جزء نباشد نمی‌تواند این کار را انجام دهد.

۲. اگر «بسم الله الرحمن الرحیم» جزء سوره باشد، وقتی که شخص می‌خواهد سوره را بخواند باید موقع خواندن «بسم الله الرحمن الرحیم» معین کند که چه سوره ای را می‌خواهد بخواند؛ مثلا اگر می‌خواهد سوره کوثر را بخواند هنگام خواندن «بسم الله الرحمن الرحیم» باید معین کند که این «بسم الله» را به قصد سوره کوثر می‌خواند و نمی‌تواند اول «بسم الله» بگوید و بعد یکی از سوره‌ها را معین نماید.

^۱ - هی نوع خاص من جنس الصلاة أو صنف خاص من نوعها مخترعة من ناحية الشرع للعبادة، والأصحاب قد بينوا حالها بالبحث عن أسبابها و وقتها و کیفیتها و أحكامها. أما الأسباب فهي أمور: الأول كسوف الشمس و لو شيء يسير منها إذا كان قابلا لرؤية الأبصار، الثاني خسوف القمر كذلك، الثالث الزلزلة خفيفة كانت أو شديدة، و لا يشترط في الثلاثة خوف الناس منها، الرابع كل مخوف سماوي كالريح السوداء و الحمراء و الصفراء و الظلمة الشديدة و الصاعقة و الصيحة و الهدية و النار تظهر في السماء و ما أشبه ذلك، و أما المخوف الأرضي كحدوث الخسف فيها و انفجارها و خروج الأشياء المذابة منها و حصول الخرق فيها و ما أشبه ذلك مما أخاف الناس، ففي وجوبها له خلاف أحوط ذلك. و أما وقتها ففي الكسوفين من حين الأخذ في الانكساف و الانخساف إلى تمام الانجلاء، و في الزلزلة و غيرها أول وقوع الحادثة، فتجب المبادرة إليها بمجرد ثم تجب فوراً فوراً إلى آخر العمر و هي أداء دائماً. و اما کیفیتها فقد ذكروا انها ركعتان في كل منهما خمس ركوعات و سجدتان، فالمجموع عشر ركوعات و سجدتان بعد الركوع الخامس و سجدتان بعد الركوع العاشر و لها صورتان تفصيلية و إجمالية. أما الأولى: فهي أن يكبر للإحرام ثم يقرأ الحمد و سورة تامة آية سورة شاء ثم يركع ثم يرفع رأسه و يقرأ الحمد و سورة تامة و يركع و هكذا حتى يتم خمس ركوعات فيسجد سجدتين ثم يقوم للركعة الثانية و يصلحها كالأولى ثم يتشهد ثم يسلم. و أما الثانية: فهي أن يفرق سورة واحدة على الركوعات فيقرأ في الركعة الأولى بعد الحمد آية أو أكثر من سورة، ثم يركع ثم يرفع رأسه و يقرأ بعضاً آخر من تلك السورة بدون الحمد، و هكذا إلى الركوع الخامس، حتى يتم سورة، ثم يسجد سجدتين، ثم يقوم و يصنع كما صنع في الأولى، فيتيم صلاته فقد قرأ في كل ركعة فاتحة الكتاب مرة و سورة تامة مفرقة على الركوعات الخمسة، و لها صور أخرى بين التفصيل و الإجمال ذكرت في محلها. (مصطلحات الفقه؛ ص ۳۳۳).

تطبيق

و اما جزئیة البسملة، فینبغی أن تكون من المسلمّات بالنسبة إلى الفاتحة. و تدلّ علیه صحیحة محمد بن مسلم: «سألت أبا عبد الله علیه السّلام عن السبع المثانی و القرآن العظیم أ هی الفاتحة؟ قال: نعم. قلت: بسم الله الرحمن الرحيم من السبع؟ قال: نعم، هی أفضلهن» .

و اما جزئیتها من بقیة السور - عدا التوبة - فقد ادعی علیها الاجماع بل ربما عدّ ذلك من المسلمّات،

اما جزء بودن «بسم الله الرحمن الرحيم» برای سوره حمد سزاوار است که جزء مسلمت باشد. و صحیحه محمد بن مسلم بر آن دلالت می کند «از امام صادق (علیه السلام) درباره سبع المثانی و قرآن عظیم سؤال کردم که آیا آن سوره فاتحه است؟ حضرت فرمودند: بله، گفتیم: آیا «بسم الله الرحمن الرحيم» جزء هفت آیه می باشد؟ حضرت فرمودند: بله، «بسم الله الرحمن الرحيم» برترین آن هفت آیه می باشد».

اما جزء بودن «بسم الله الرحمن الرحيم» نسبت به بقیه سوره ها غیر از سوره توبه ادعای اجماع شده است، بلکه چه بسا آن را جزء مسلمت شمرده اند «

و قد استدللّ له بصحیحة معاوية بن عمّار: «قلت لأبي عبد الله علیه السّلام: إذا قمت للصلاة اقرأ بسم الله الرحمن الرحيم فی فاتحة الكتاب؟ قال: نعم. قلت: فإذا قرأت فاتحة الكتاب اقرأ بسم الله الرحمن الرحيم مع السورة؟ قال: نعم» ، بتقریب ان السؤال عن الاستحباب بعد عدم المعنی له لوضوحه فلا بدّ و ان يكون عن الوجوب، و هو ملازم للجزئیة لعدم احتمال إرادة الوجوب النفسی.^۱

ثم ان الثمرة للحکم بجزئیة البسملة للسورة - بعد وضوح لزوم قرائتها حتی لو لم تكن جزءاً - تظهر فی مثل عدها آیه من صلاة الآيات او لزوم تعیین السورة عند قرائتها.

و استدلال شده است برای جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم» نسبت به بقیه سوره ها به صحیحه معاوية بن عمار «به امام صادق (علیه السلام) عرض کردم: زمانی که برای نماز قیام می کنم «بسم الله الرحمن الرحيم» را در سوره فاتحه بخوانم؟ حضرت فرمودند: بله، عرض کردم: زمانی که سوره فاتحه را می خوانم «بسم الله الرحمن الرحيم» را با سوره بخوانم؟ حضرت فرمودند: بله؛ و تقریب استدلال به این روایت این است که چون مستحب بودن خواندن «بسم الله» واضح می باشد معنا ندارد که راوی از مستحب بودن آن سؤال کند بنا بر این سؤال راوی از وجوب «بسم الله الرحمن الرحيم» است و وجوب آن ملازم با جزئیت آن می باشد زیرا احتمال وجوب نفسی وجود ندارد.^۲

^۱ - فيه: ان الثابت أصل الوجوب و هو الذي يمكن دعوى الاجماع عليه و كونه من المسلمّات دون الجزئية. و دعوى عدم احتمال إرادة الوجوب

النفسی فی الصحیحة عهدتها علی مدّعیها. (دروس تمهیدية فی الفقه الاستدلالي علی مذهب الجعفری؛ ج ۱، ص ۲۲۳).

^۲ - هرگاه انگیزه از واجب کردن چیزی رسیدن به واجب دیگری باشند به نحوی که بدون این شئی نمی توان به آن واجب رسید وجوب غیرى است ولی اگر مراد از وجوب چیزی خود آن شئی باشد وجوب نفسی است.

سپس همانا ثمره حکم کردن به جزءیت «بسم الله الرحمن الرحيم»، بعد از این که خواندن آن لازم می باشد هر چند که جزء نباشد ظاهر می شود در مثل اینکه «بسم الله الرحمن الرحيم» را می توان جزئی از نماز آیات بر شمرد و اینکه هنگام خواندن «بسم الله الرحمن الرحيم» باید سوره را معین کرد .

Sco۲:۲۶:۱۸

ساختار

- احکام مربوط به قرائت
۱. در دو رکعت اول همه نمازهای واجب باید سوره حمد خوانده شود.
  ۲. در دو رکعت اول نمازهای مستحبی هم باید سوره حمد خوانده شود.
  ۳. مشهور فقها می گویند: در نماز واجب، بعد از حمد باید یک سوره کامل خوانده شود.
  ۴. علاوه بر اینکه خواندن «بسم الله الرحمن الرحيم» قبل از هر سوره در نماز واجب است، جزء تمام سوره های قرآن غیر از سوره توبه می باشد.

چکیده

۱. در دو رکعت اول همه نمازهای واجب باید سوره حمد خوانده شود و دلیل آن صحیحه محمد بن مسلم می‌باشد.
۲. در دو رکعت اول نمازهای مستحبی هم باید سوره حمد خوانده شود و دلیل آن اطلاق صحیحه محمد بن مسلم می‌باشد.
۳. مشهور فقهاء می‌گویند: در نماز واجب، بعد از حمد باید یک سوره کامل خوانده شود هر چند به نظر ما خواندن یک سوره کامل مطابق احتیاط است.
۴. علاوه بر اینکه خواندن «بسم الله الرحمن الرحيم» قبل از هر سوره در نماز واجب است، جزء تمام سوره های قرآن غیر از سوره توبه می‌باشد و دلیل آن صحیحه معاویه بن عمار می‌باشد .